

■
İBRAHİM MUSA
GAZZALİ VE İMGELEM POETİKASI

trc: Çağla Taşkın, Hece Yayınları, Ankara 2018, 478 s.

Doktora Öğrencisi

ANAKIZ AYSEL ÇOBAN

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

orcid.org/0000-0003-3558-0677

aayselcoban@gmail.com



“Bütün duyduklarını unut ve gördüklerini kavra
Gün doğumunda Zühal’ın faydası nedir sana?” (S 228)

Yazarın gördüklerini kavramaya başlaması, kendi ifadesiyle yolculuğu (ya da sülûku) otuz yıl önce, Mumbai’nin kalabalık caddelerinden birinde ikinci el kitap satıcısından tesadüfen aldığı parlak, kırmızı, vinil kapaklı bir kitapla başlamakta, bütün yollar ona çıkmaktadır. Bu, *İhyâu Ulûmi’-d-Dîn*’den seçilmiş birkaç bölümden müteşekkil bir eserdir. Güney Afrika doğumlu yazar, Pakistan *Daru’l-Ulûm Nedvetü’l-Ulema*’da İslâm ilimleri tahsil etmiş, Cape Town’da yüksek lisans ve doktorasını tamamlamıştır. Doktora tezini Gazzali’nin çalışmalarındaki hukuk felsefesi üzerine kaleme alırken, Gazzali’ye çıkan bütün yollar, 2005 yılında yayımlanan ‘*Gazzali ve İmgelem Poetikası*’ adını almıştır. Amerika’da Notre Dame Üniversitesi’nin din çalışmaları bölümünde akademisyenliğini sürdüren yazarın bu eseri, yayımlandıktan bir yıl sonra Amerika Din Akademisi tarafından ‘En İyi Kitap Ödülü’ne layık görülmüştür.

İbrahim Musa kendi düşünsel seyahatinin menzillerini, klasik Arap dil bilgisi, edebiyat, hukuk, fıkıh, ilahiyat, felsefe, mantık gibi İslâm geleneklerinin klasik ve modern disiplinleriyle karşılaşması şeklinde tarif etmektedir. Kitap, yazarın içinde yetiştiği Güney Afrika topluluğunun ırkçılık, sömürgecilik ve emperyalizm ile zihnindeki disiplinlerin menzilleri arasında ortaya çıkan varoluşsal birçok meseleyi anlamlandırmada Gazzali ile yolculuğunu bize sunmaktadır. Bu zihin dünyası kitabın kapağına da orijinal bir tasvirle yansıtılmıştır. Modern ve klasik bir âlemde, âlem de zihin katmanlarının içerisinde yer bulabildiği ve dışarıda bıraktığı şekliyle resmedilmektedir. Zihin âlemi tasvirinin üzerine çektiği elektrik tellerine konan kuşlar ve dahi baykuş, her bir okuyucunun hayal dünyasındaki derin anlamlara, tefekküre işaret etmektedir.

Yazarı diğer Gazzali anlatımcılarından ayıran en önemli unsur, kendi ifadesiyle: *Dini tahayyül etmenin estetiğine dair bir düşünce çizgisi takip ediyor* olmasıdır (S 48). Gazzali ile günümüz okurunun karşı karşıya getirildiği bu esere canlılık veren, bilgi ve öznellik ilişkili olarak poetikanın bir türü olan fikirlerdeki yaratıcılık ve yenilikçilik usûlüdür. Bunun için müellif, Gazzali’nin kullandığı metaforlara can veren ‘*Dehliz*’ metaforu üzerinde önemle durarak bunu Gazzali’nin âlâmet-i fârikası görür.

Kitabı farklı kılan bir diğer özellik ise Gazzali isminin yanında yer

alan ‘İmgelem Poetikası’ ifadesidir. Başlık, Aristoteles’e ait ‘Poetika’ ismini çağrıştırırsa da burada işlenen, Aristoteles’in poetikasından farklıdır. Buna rağmen yazar; *Gazzali okumamı Aristoteles’in poiesis kavramına ilişkin bir anlayış içinde konumlandırıyorum* demektedir(S 59). Aristoteles’te poetika, şiirsel inşa süreci iken Gazzali’ye atfedilen poetika, *bir fikir ve iç görü zenginliğini, tutarlı ama kapsamlı olarak, yeniden şekillendirilmiş bir bütünün içine işlemek suretiyle, bir anlatı inşasıdır.* (S 60). Yazar kitabında, Gazzali’nin bu poetika içerisinde sorduğu sorulara verdiği cevapların ve kendi zamanı içerisinde yeni bir bilgi meydana getirmek için ne türden bir Müslüman özneliği gerektiğine ilişkin ikilem ve zorluklara getirdiği açıklamaların izini sürmektedir. Bu iz sürme onu diğer Gazzali yazarlarından metodoloji olarak ayırmaktadır.

Gazzali ve İmgelem Poetikası, giriş ve dokuz alt başlığı haiz, sonuçla birlikte on bölümden müteşekkil bir eserdir. İçindekiler kısmı yalnız ana başlıklardan ibarettir. ‘Kendinin Agonistiği (Kendisiyle Tartışarak Sonuca Ulaşmaya Çalışma)’ isminin verildiği birinci bölüm; yazarın Gazzali’yi okumaya ve tahayyül etmeye çalışırken kullandığı ‘Zanaatkârlık’, ‘Poiesis’, ‘Eşiğin Arkeolojisi’, ‘Agonistik Diyalojik’ gibi kavramların ele alındığı on bir alt başlıktan oluşmaktadır. Yazar bu bölüm için: *Çok teferruatlı olmadan teorik alet çantama dair fikir sunabilir*(S 49) ifadesini kullanmaktadır. İkinci bölüme verilen isim, ‘Kendinin Anlatısallığı’dır. Burada Gazzali’nin anlatımı; ‘Anlatı ve Poetika’, ‘Vakıa Olarak Dinleme’, ‘Dehlizsel Anlatılar’, Meşrulaştırma Poetikası’ gibi, tamamı on bir alt başlık olan, farklı açılardan ele alınır. Üçüncü bölüm, ‘Hafıza ve Yazmanın Poetikası’ başlığını taşır. Burada Gazzali’nin hafıza ve yazma arası dehlizsel yaklaşımı, yazma da karar kılması gibi konular ‘Yazmanın Tehlikeleri’, ‘Hafıza ve Mevcudiyet Metafizigi’, ‘Yazma, Hafıza ve Logosantrizm’, ‘Kalemin Poetikası’ şeklinde devam eden on bir alt başlık halinde okuyucuya sunulur. Gazzali için yazmanın dehlizi, eşiği ve sonrasında eşsizliği bu bölümde değerlendirilir. Dördüncü bölüm; ‘Aradalık ve Sürgün’ ismini alır. Gazzali için İbrahimî bir evrenin başlangıcı olarak değerlendirilen bu bölüm ‘Kaygı ve Karar Alma İmkânsızlığı’, ‘Hac ve Aradalık’ şeklinde isimlerin verildiği yedi alt başlık şeklinde değerlendirilmektedir. Burada Gazzali için inancın, zahirî gerçekliğinden daha çok bâtını gerçekliği ile anlam bulması ele alınmaktadır. Beşinci bölüm ‘Kendinin Grameri’ başlığı altında, Gazzali’nin bilgiyi nasıl tahayyül ettiği, bilgiyi aktarmada gösterdiği titizliği, bir yanda îmâni hassasiyeti

koruma mücadelesi verirken diğer yanda gene bu konuda aldığı eleştiriler kaleme alınmıştır. Bu bölüm ‘Dinin Grameri’, ‘Bilgiyi Kaynaklarından Almadan Tahayyül Etmek’, ‘Teoloji ve Belirsizlik’, ‘Kelamcıların Eleştirisi’ gibi isimlerin verildiği sekiz alt başlıkta değerlendirilmiştir. Altıncı bölüme ‘İmanın Metafiziği’ adı verilir. ‘Kabukta İman’ alt başlığında, Gazzali’nin *Ceviz Kabuğu* metaforu işlenmektedir. Epistemoloji ve ontolojinin kesişmesi, Gazzali’nin en kritik hareketi kabul edilmektedir. Yazar, Gazzali’nin felsefeyi hakikati açıklamak için nasıl kullandığını ve felsefenin sorunu ele alış yöntemini belirtmektedir. Bu bölümde, denetimsiz ve sınırsız bir felsefenin İslâm’a verebileceği zararların farkında olan Gazzali’nin düşüncesi, İlahî lütuf ontolojisi üzerine inşa edilmiştir. Yedinci bölüm, “Tekfir ve Bid’at İkilemleri” olarak adlandırılmaktadır. Yazar bu bölümü, *Gazzali’nin döneminin can sıkıcı dalaletine nasıl müdahale etmeye çalıştığını ortaya koymaktadır.*(S 51) şeklinde tarif etmektedir. On altı başlıktan müteşekkil bölümde ‘Bid’atın Adları’, ‘Yıkıcılık ve Bid’atın Dereceleri’, ‘Tekfir ve Bid’atın Teşhisi’, ‘Uzlaşma Tefsiri’ gibi konular ele alınmaktadır. Sekizinci bölümde, “Kendi ve Öznellik Tefsiri” ile on bir alt başlık halinde öz ve ilahi olanın bilgisinin hangi amaçla elde edilmesi gerektiği konu edilmektedir. ‘Ahlâkı İhya Etmek’, ‘Kişinin Ahlâkı’, ‘Edebin Antropolojisi’, ‘Teonomi, Heteronomi ve Otonomi’ alt başlıklara verilen isimlerden bazılarıdır. Bu bölüm için yazar: *Burada kökenini kendi dışında bulan bağımlı ahlâkın, kendini nasıl disipline tabi kıldığını inceliyorum. Bağımlılığın otonominin sonu olmadığını, esasen kendinin estetik duyarlılıkları vasıtasıyla otonomiyi kolaylaştırdığını gösteriyorum.* (S 51) İfadesini kullanmaktadır. Dokuzuncu bölüm, “Özün Teknolojileri ve Kendi Bilgisi” başlığı ile Gazzali’nin hukuku yeniden inşası, özün muhakemesi, doğru davranışın ilmi, ilahi olanın rengine boyanmış özün hukuku, kısacası zahiri ve bâtni hukukun diyolojik ilişkisinin ele alındığı kısımdır. Bu bölüm, dört alt başlıkta değerlendirilmektedir: ‘Şeriatın Simyası’, ‘Etiğin Temeli: Epistemoloji ve Amel’ bu başlıklardan bazılarıdır. Sonuç kısmı kitabın onuncu bölümünü oluşturmaktadır. Beş alt başlığı haiz sonuç kısmında; ‘Yabancıların Bilgisi’, ‘Eleştirel Gelenekselcilik Timsali Olarak Gazzali’, ‘Poiesis ve Ethos’, ‘Dehliz/Eşik’, ‘Sürgün’ kavramlarının yeniden ve neden tercih edildiklerinin izahı mahiyetinde değerlendirmelerde bulunulmakta, Gazzali’nin fikir ve yaklaşımları konusundaki tespitler özetle sunulmaktadır.

Kıtap bu çerçeve de zihin kitaplığınıza katkı sağlayacak, kendi saha-

sında Gazzali'nin izini sürmeye çalışanlar için başvuru kaynağı olacak mahiyettedir. Kullandığı akademik dil, işlediği entelektüel konuların kelime dağarcığımızı zenginleştireceği kuvvetle muhtemeldir. Bu sebeple İlahiyat, hukuk, felsefe, mantık metafizik alanında ilim tahsil edenlerin okumasında fayda mülahazası görülmektedir.

Hece yayınlardan çıkan *Gazzali ve İmgelem Poetikası*, Çağla Taşkın tarafından, yazarın Türkçe'ye çevrilen ilk eseridir. Eserin çevirisi okuyucuyu birden fazla kez aynı yeri okumak mecburiyetinde bırakabilmektedir. Kitap; imge, karşılaştırma, eleştirme örüntüsüne sahip akademik bir dille yazılmıştır. Bu sebeple okuyucunun sayfalar arasında geçiş yaparken kitabın akıcı olmadığı izlenimine kapılma ihtimali söz konusudur. Bu duruma, sıkça karşılaşılan, devrik cümlelerin sebebiyet verdiği düşünülmektedir. Kitabın daha sonraki baskılarında, cümle kurgulaması bağlamında, revize beklentisi taşıdığımızı belirtmek isteriz. Çeviri konusunda görülen bir başka ayrıntı, çevirisi yapılan bir başlığın metin içerisinde farklı, başlıkta farklı bir tümce versiyonuna dönüşmesidir. Ayrıca kitabın orijinal metninde bulunan bir haritanın, çeviri esere eklenmediği fark edilmektedir. Kitabın arka kapağında yazarın isminin Moosa ve Musa şeklinde iki farklı kullanımda sunulması mücib-i merakımızdır. İçindekiler kısmında sadece ana başlıkların yer alıp alt başlıklarının verilmemiş olması da okunan kısımların hangi bölüme ait olduğunu hatırlama, hatırlandığı takdirde ise ilgili başlığın hangi sayfalar arasında olduğu konusunda okuyucunun işini zorlaştırmaktadır. Dipnotlar aynı sayfada değil, kitap sonunda verilmektedir. Dipnot numaralandırılmasının her bölümde yeniden başlaması ve kitap sayfalarının yekûnu, ilgili yere ait olan dipnotu bulma konusunda okuyucu ile anlam akışı arasına duvar örüldüğü kanaatini oluşturmaktadır.

Gazzali'nin imgelerini felsefede, mantıkta, hukukta, metafizikte, teolojide, etikte bizim zihin dünyamıza açılan bir poetika ile sunan yazar, bu kitapla içinde bulunduğumuz asra Gazzali'yi davet etmiş, onun kendisini yeniden anlatmasına vesile olmuştur. Çağımız insanına arada kalmış bir Gazzali portresi çizmenin kabul edilemez olduğunu, dehliz metaforu ile ispat etmeye çalışmıştır. Gazzali'nin mevcut eserlerinden örnek imgelerle Gazzali'ye olan merakı yeniden kazandırmıştır.